

Listy Józefa Czapskiego do Stanisława Lorentza

wstępem opatrzyli i opracowali

Alina Kowalczykowa

Instytut Badań Literackich PAN w Warszawie

Marek Stanisław

Uniwersytet Rzeszowski

Józef Czapski's letters to Stanisław Lorentz

Abstract: In this text six Józef Czapski's letters to Stanisław Lorentz are published from years 1958-1960 and 1978. These letters concern donating Czapski's drawings and paintings to the National Museum. One of them includes the painter's reflections on the subject of his drawing and its importance for him.

Key words: Józef Czapski, Stanisław Lorentz, letters

Słowa kluczowe: Józef Czapski, Stanisław Lorentz, listy

Kilka listów tu publikowanych to bodaj wszystkie świadectwa, jakie pozostały po przyjaznej znajomości, łączącej Józefa Czapskiego i Stanisława Lorentza. Krótkie, rzeczowe, tylko jeden pośród nich zawiera uwagi Czapskiego – ale jakże interesujące! – o jego własnej twórczości. Lorentz wysoko ją cenił, a o artyście mówił zawsze z niezwykłą estymą, podkreślając nie tylko wspaniałość jego talentu, lecz przede wszystkim – szlachetność i odwagę, z jaką zawsze występował w obronie ojczyzny, prawdy i sprawiedliwości. I Józef pełen miłości stosunek do ludzi i do świata...

Nie wiadomo dokładnie, kiedy poznali się – Stanisław Lorentz i Józef Czapski.

Widywali się tylko w Paryżu, w kawiarniach, może na jakichś emigracyjnych uroczystościach. W Maisons Laffitte, gdzie Czapski mieszkał od 1950 roku, Lorentz nie bywał; siedziba Jerzego Giedroycia i „Kultury” była stale inwigilowana przez służby bezpieczeństwa PRL, utrzymywanie kon-

taktów z ludźmi z Maisons Laffitte stawało się pretekstem do politycznych represji, m.in. do usuwania ze stanowisk. A tego Lorentz, dyrektor Muzeum Narodowego w Warszawie, nie mógł ryzykować.

Byłam u Józefa Czapskiego, w Maisons Laffitte, w ostatnim okresie Jego życia, chyba w roku 1992. Niestety, nie zanotowałam daty; ale było to niewiele po obradach Okrągłego Stołu. Przygotowywałam do publikacji korespondencję Aleksandra Wata, prosiłam Józefa Czapskiego o wyrażenie zgody na publikację jego listów. Oczywiście ją otrzymałam, a na uroczą życzliwość, z jaką mnie powitał, zapewne wpływ miała jego sympatia do mojego ojca.

Wizyta nie do zapomnienia. Małutki, wąski pokój na I piętrze, przy drzwiach krzesło (czy fotel?), obok, wzdłuż ściany, wąski tapczanik. Po drugiej stronie, pod oknem, biurko, książki, papiery. Na tapczanie On, leżący, lekko uniesiony (chyba już nie wstawał z łóżka); patrzył na świat i na gościa z niezwykle, promiennym, rozświetlającym twarz uśmiechem. Słabo już widział. Z wielką ciekawością, niecierpliwie dopytywał: Co słychać teraz w Polsce? Co się dzieje? A młodzież? Nauczyciele? I co jeszcze? Opowiadałam, długo, a on uradowany był wyraźnie moim optymizmem, jakby czekał na takie właśnie wieści... Wtrącił: bo tak różnie mówią...

Listy tu publikowane pochodzą z kolekcji 15 wielkich albumów, jakie pozostawił prof. Stanisław Lorentz, mój zmarły w 1991 roku Ojciec. Zawierają dokumenty jego życia i jego działalności na polu polskiej kultury: był historykiem sztuki, nauczycielem historii w gimnazjum, konserwatorem generalnym zabytków na Wileńszczyznę i nowogródzkie, dyrektorem Muzeum Narodowego w Warszawie, jednocześnie kierował Naczelną Dyрекcją Muzeów i Ochrony Zabytków. Wymieniam różne jego zatrudnienia, ponieważ obecnie zaczynamy publikować te bezcenne papiery i fotografie, by nie został zapomniany szmat dziejów polskiej kultury. Tym cenniejsze to zbiory, bo zawierają dokumenty unikatowe; najwyższy czas, by je udostępnić.

Alina Kowalczykowa

* * *

W albumach pozostałych po prof. Stanisławie Lorentzu znajduje się m.in. 6 skierowanych do niego listów Józefa Czapskiego. 5 listów pochodzi z lat 1958–1960; zostały wklejone obok siebie na jednej karcie albumu, w którym zebrano wycinki prasowe, fotografie i korespondencję z przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Szósty list jest późniejszy i pochodzi z 1978 roku.

Listy Czapskiego do Lorentza prawdopodobnie były wysyłane z Paryża do Paryża lub innych miejscowości we Francji (a więc nie przekraczały granicy Polski i nie były poddawane cenzurze). Tym faktem należy zapewne tłumaczyć ich nieskrepowany charakter.

Stanisław Lorentz, dyrektor Muzeum Narodowego w Warszawie i wybitny uczony, wielokrotnie przebywał w tym czasie we Francji. W 1958 roku odbyła się w Bordeaux wystawa *Victor Louis (1731–1800) et Varso-*

wie (współorganizowana przez Muzeum Narodowe, na której obecny był Lorentz); w tymże samym roku prof. Lorentz otrzymał godność doktora honoris causa Uniwersytetu w Bordeaux, został także wybrany na członka korespondenta Académie Nationale des Sciences, Belles-Lettres et Arts de Bordeaux. W albumach prof. Lorentza zachowały się fotografie z jego pobytu we Francji w maju 1958 roku oraz sporo wycinków z prasy francuskiej z maja i czerwca 1958 roku (oraz późniejszych) relacjonujących jego pobyt.

Listy Józefa Czapskiego do Stanisława Lorentza dotyczą przekazania Muzeum Narodowemu jego rysunków i obrazów, a jeden z nich zawiera ponadto obszernie refleksje malarza na temat sposobu sporządzania przez niego rysunków i wagi, jaką do nich przykładał. Jak wiadomo, pasją Czapskiego było nie tylko malarstwo, ale także rysunek – oddawał się temu zajęciu przez całe życie, a największą ich skarbnicą były dzienniki, prowadzone przez Czapskiego niemal całe życie.

Poniższe listy drukowane są po raz pierwszy. Zachowaliśmy oryginalną interpunkcję i ortografię. Przygotowując komentarze, wykorzystaliśmy szereg cennych informacji udzielonych przez panią Martę Bienias, Głównego Inwentaryzatora Muzeum Narodowego w Warszawie, a dotyczących szczegółów zakupu rysunków i obrazów Józefa Czapskiego przez Muzeum. Pani Marcie Bienias składamy serdeczne podziękowania za okazaną nam życzliwą pomoc. Dziękujemy również Janowi Zielińskiemu za rozszyfrowanie dwóch mało czytelnych wyrazów z rękopisów Czapskiego.

1. Józef Czapski – List do Stanisława Lorentza

[maj lub czerwiec 1958 r.]

Jakże bym pragnął żeby Pan Dyrektor odwiedził naszą wystawę!¹

[Rękopis]

2. Józef Czapski – List do Stanisława Lorentza

91, Av. De Poissy

78 Maisons Laffitte, S[eine] et O.[ise]

8 / VI. [1958]

Drogi i Szanowny Panie Dyrektorze

Dziękuję za tak miły list i pamięć. Przyznam się Panu że ani chwili nie przypuszczałem by Muzeum Narodowe dziś chciałoby, mogłoby kupić

¹ To zdanie zostało napisane na drukowanym zaproszeniu na wystawę Czapskiego, która odbyła się w Galerii M. Bénézit w dniach 6–21 czerwca 1958 r. Zaproszenie zawierało następujące informacje:

JOSEPH CZAPSKI

PEINTURES * DESSINS

GALERIE M. BÉNÉZIT

PLACE SAINT-AUGUSTIN

93, BOULEVARD HAUSSMANN – ANJ. 52-23

Na zaproszeniu znajduje się dopisek odręczny: „Wernisaż 6.VI.1958”.

u mnie płótna. Niemniej żałuję, że Pan wystawy nie zobaczy², bo zdaje mi się że była o wiele bardziej całościowa i mówiąca niż uprzednie, bo zrobiłem ostrą selekcję w pewnym kierunku, którego Muz.[eum] Narodowe nie posiada, bowiem ja dopiero teraz zaczynam „doskonalić”.

Bardzo serdeczny uścisk dłoni oraz wyrazy szczerego szacunku

Józef Czapski

[Rękopis]

3. Józef Czapski – List do Stanisława Lorentza

91, Av. De Poissy

78 Maisons Laffitte (S[eine] et O.[ise])

[czerwiec–październik 1958 r.]³

Kochany Panie Dyrektorze –

List Pana zmartwił mnie niezmiernie i wzruszył. Szczęśliwy jestem, że ta ciężka operacja⁴ nie była tak groźna jak się obawiano, ale już fakt takiej operacji musiał być i ciężki i bolesny bardzo. Niech Pan teraz się szanuje i nie szaleje z pracą i podróżami.

Co do moich obrazów, stoją one nadal w Galerie Benezit 93 B[ouleva]rd Haussman, czekając na zabranie ich. Co do rysunków dosyłam je w przyszłym tygodniu przez moją siostrzenicę⁵, która wraca do kraju. Mam z rysunkami szczerzy kłopot, jak wybrać bez Pana! Moje rysunki nie oprawione nie mają wyglądu. Wystarczy żebym zaczął rysować na pięknym papierze z chęcią by to był rysunek nie tylko dla siebie – i zaraz robię rysunek zły, nieraz okropny.

Moim zdaniem moje najlepsze rysunki są robocze te które robię dla obrazu dla pamięci, dla siebie, albo rysunki osób mi drogich, bardzo bliskich, które nie czekają że zrobię z nich boginie (te zwykle zabierają mi bliscy), albo rysunki w metrach pociągu, biurach więc wszystkie rozsypane po dziennikach czy na wyciętych skrawkach papieru. Po dłuższej wątpliwości wybrałem 7 sztuk

1) piórkiem. Aniela Mieczysławska (nazywana PAM przez dowcip) czytająca gazetę na łóżku.

² Mowa o wspomnianej wyżej wystawie obrazów i rysunków Czapskiego w Galerie M. Bénézit w Paryżu.

³ List nie jest datowany. Do zakupu, o którym mowa, doszło w październiku 1958 r. List musi zatem pochodzić z okresu między czerwcem a październikiem 1958 r. W Archiwum Muzeum Narodowego znajduje się list Czapskiego z 14 sierpnia 1958 r. (sygn. AMNW 1516a), w którym autor informuje, że w Galerie Bénézit znajdują się dwa obrazy do odebrania, za które należy wypłacić honorarium Róży Przewłockiej. Być może zatem list do Lorentza pochodzi z tego właśnie czasu, czyli z sierpnia 1958 r.

⁴ Nie udało się ustalić, o jaką operację chodzi. W aktach personalnych w Muzeum z tego okresu znajduje się tylko zwolnienie lekarskie Lorentza wystawione na czas od 13 kwietnia do 27 maja 1957 r. Może wiadomość o tej chorobie Lorentza dotarła do Czapskiego dopiero teraz?

⁵ Różę Przewłocką (1920–1998).

- 2 Most na Sekwanie piórko
3 Stara kobieta „
4 Krzesło (zobaczone rano z łóżka ze spodniami koszulą etc.)
piórko i kolorowy ołówek
5 Łoża w operze ołówek (typowa notatka robocza)
6+7 „Chmury” i „Aleja” w Corrèze, muszą być oprawione razem.
ołówek akwarele (typowe notatki robocze)

Pozatem dosypuję parę innych do ewentualnej zamiany jeżeli te się nie podobają⁶.

Co do wypłaty, naturalnie czekam niecierpliwie, ale nie skrywam, że o te pieniądze chodzi ogromnie moim bliskim w Polsce którzy właśnie teraz są w ciężkiej potrzebie, i jeżeli jest możliwe otrzymać prędzej wypłatę ratami najchętniej się i na to godzę. Tak jak mam zanotowane chodzi o 2 obrazy za 18.000⁷, co do rysunków zupełnie poddaję się Pana oszacowaniu.

Jeszcze raz najserdeczniej dziękując za pamięć i list przesyłam Panu najlepsze ukłony i życzenia zdrowia.

Józef Czapski

Obrazy i rysunki należą do mojej siostrzenicy Róży Przewłockiej.
[Rękopis]

4. Józef Czapski – List do Stanisława Lorentza

14/ VI 1959

Szanowny i Kochany Panie Dyrektorze

Proszę mi wybaczyć że dopiero teraz odpisuję na tak miły list i fotografię mego obrazu w Muzeum, fotografię która mnie tak ucieszyła.

Mam nadzieję, że moje płótno ostatnie już dotarło do Warszawy.

Co do mnie robię w tym roku dużą wystawę w Londynie 11 Listopada i do niej się przygotowuję⁸.

⁶ 3 października 1958 r. Róża Przewłocka złożyła Muzeum Narodowemu ofertę sprzedaży 24 rysunków Czapskiego, z czego zatwierdzono zakup 9 następujących rysunków: *W łoży, W tramwaju, Aniela czytająca książkę, Krzesło, Most na Sekwanie, Stara kobieta, Postać z teatru, Chmury, Studium pejzażowe* (data Komisji Zakupów, na której zatwierdzono zakup: 14 października 1958 r.; rachunek wystawiono 30 kwietnia 1959 r.). Pozostałe rysunki Róża Przewłocka odebrała 7 listopada 1958 r. Nieco później Muzeum zakupiło jeszcze od Róży Przewłockiej także inny rysunek Czapskiego zatytułowany *W łoży* (data zakupu: 10 lutego 1960 r.).

⁷ Muzeum Narodowe zakupiło od Róży Przewłockiej dwa obrazy Czapskiego: *W rzeźni* i *Maisons Laffitte* (data zakupu: 17 października 1958 r.). Z kolei obraz *W barze* został przekazany w darze przez Józefa Czapskiego 30 maja 1960 r. (w Muzeum znajdował się od 1959 r.). Na rachunku z 17 października 1958 r. podana jest wartość 18 000 zł. Przeciętne wynagrodzenie miesięczne w Polsce w 1958 r. wynosiło 1446 zł (brutto), a po odciążeniu podatku od wynagrodzeń (netto) – 1333 zł (por. *Rocznik statystyczny 1959*, R. 19, Warszawa 1959, s. 330).

⁸ Wystawa ta odbyła się w Grabowski Gallery w Londynie (84 Sloane Avenue, Londyn), założonej przez Mateusza Grabowskiego (1904–1976) i działającej w latach 1960–1975. Józef Czapski był jednym z pierwszych artystów, który zaprezentował tam swoje prace.

Najserdeczniejsze ukłony od mojej siostry i odemnie i życzenie zdrowia
i nie przepracowywania się
szczerze oddany

Józef Czapski

[Rękopis]

5. Józef Czapski – List do Stanisława Lorentza

Józef Czapski

Maisons Laffitte (S.[eine] et O.[ise]

91, Av. de Poissy

24 września 1960

[XXVIII-846/60 1.X.1960]⁹

Drogi Panie Dyrektorze,
tylko co otrzymałem 3 piękne książki z Muzeum i na ręce Pana składam
serdeczne podziękowanie. Chodzi o Tadeusza Makowskiego, Grafikę Polską
i „Peinture polonaise du XVIII-e Siecle”¹⁰.

Mam nadzieję, że doszło do Pana moje „Oko”¹¹.

Łączę wyrazy głębokiego szacunku i serdeczny uścisk dłoni

Józef Czapski

[Maszynopis, podpis odręczny]

6. Józef Czapski – List do Stanisława Lorentza

J. CZAPSKI

13.V.1978

Drogi Panie Stanisławie

Tak bardzo Panu dziękuję za świetne fotografie moich płócien z Muzeum
które od Pana otrzymałem za pośrednictwem Janusza Przewłockiego.

Co się tyczy moich dzienników którymi się Pan interesował (dziś jest [?] koło 15.000 stron!!¹²) na razie dyktuję na maszynie fragmenty z różnych lat, by po mojej śmierci ewentualny właściciel tych kajetów choć trochę wiedział jaki charakter mają te elukubracje!

Serdeczny uścisk dłoni i jeszcze raz dziękuję

Józef Czapski

[Rękopis]

⁹ Dopisek odręczny.

¹⁰ Chodzi zapewne o następujące katalogi wystaw organizowanych przez Muzeum Narodowe: *Tadeusz Makowski 1882–1932. Malarstwo, rysunki, grafika. Katalog*, oprac.: malarstwo W. Jaworska, rys. i graf. I. Jakimowicz przy współpr. M. Kaczanowskiej i H. Wernik; oprac. graf. B. Suchodolska, Warszawa 1960; *Polska grafika współczesna 1900–1960. Katalog*, red. I. Jakimowicz, tł. K. Ołdakowska, Warszawa 1960; *Peinture polonaise de la moitié du XVIIIe siècle à nos jours. Exposition temporelle Juin–Octobre 1960*, préparé par J. Zanoziński et al.; traduit par K. Ołdakowska, Varsovie 1960.

¹¹ J. Czapski, *Oko*, Paryż 1960 (zbiór esejów o malarstwie).

¹² Józef Czapski prowadził dziennik niemal przez całe życie. Pozostawił po sobie 270 zeszytów wypełnionych zapiskami i rysunkami. Zob. komentarz Piotra Kłoczowskiego w: J. Czapski, *Wybrane strony. Z dzienników 1942–1991*, wybrała i oprac. E. Olechnowicz, t. I: 1942–1965, Warszawa 2010, karta nienumerowana.

Bibliografia

Czapski J., *Oko*, Paryż 1960.

Czapski J., *Wybrane strony. Z dzienników 1942–1991*, wybrała i oprac. E. Olechnowicz, t. I: 1942–1965, Warszawa 2010.

Peinture polonaise de la moitié du XVIIIe siècle à nos jours. Exposition temporelle Juin–Octobre 1960, préparé par J. Zanoziński et al.; traduit par K. Ołdakowska, Varsovie 1960.

Polska grafika współczesna 1900–1960. Katalog, red. I. Jakimowicz, tł. K. Ołdakowska, Warszawa 1960.

Rocznik statystyczny 1959, R. 19, Warszawa 1959.

Tadeusz Makowski 1882–1932. Malarstwo, rysunki, grafika. Katalog, oprac.: malarstwo W. Jaworska, rys. i graf. I. Jakimowicz przy współpr. M. Kaczanowskiej i H. Wernik; oprac. graf. B. Suchodolska, Warszawa 1960.